

BÖLGESEL FARKLILIKLARIN GİDERİLMESİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Zeki YILMAZ

Dr.Öğr.Üyesi,Dumlupınar Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü,zeki.yilmaz@dpu.edu.tr

Sultan ŞEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,sultan.sen0@ogr.dpu.edu.tr

Özet

Küreselleşme ile birlikte bölgesel gelişmişlik farklılıkları bütün dünya ülkelerinin en temel sorunu haline gelmiştir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılması ve yapılan yatırımları arttırabilmek için bölgesel kalkınma ajansları oluşturulmuştur. Oluşturulan kalkınma ajanslarıyla az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan işsizlik sorununu diğer sorunlarla birlikte azaltılması amaçlanmıştır. Söz konusu ajanslar bölgesel kalkınmanın yanında ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınması açısından önemli rol oynamaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları ilk olarak 1929 Büyük Buhran sonrası ortaya çıkmıştır, 1933 yılında ABD’de görülen ilk örneği Tennessee Valley Authority’dır. Türkiye’de ise 1950’li yıllara kadar fazla hissedilmeyen bölgesel farklılıklar bu yıllardan sonra hissedilmeye başlanmıştır. Bu çalışmada bölgesel farklılıkların azaltılması amacıyla birçok ülkede oluşturulan bölgesel kalkınma ajanslarının görevleri, özellikleri ve Türkiye’deki bölgesel farklılıkları azaltmadaki rolleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Planlama, Kalkınma Ajansları

REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES ON ELIMINATION OF REGIONAL DISPARITIES AND THE CASE OF TURKEY

Abstract

Along with globalization and increasing competition, regional development disparities has become a fundamental concern of all the countries. In this context, regional development agencies have been established to effectively reduce regional development distinction and to increase the investments. These development agencies are intended to minimize the unemployment problem in underdeveloped countries as well as other problems. In addition to regional economic development, these development agencies play an important role in both economic growth and development of the country. Regional development agencies first emerged in 1929 after the Great Depression, and the first example of these development agencies were seen in the United States at the Tennessee Valley Authority in 1933. It was not until after 1950’ s that the regional differences became obvious in Turkey. This study examines responsibilities and characteristics of development agencies around the World and discusses their application in decreasing the regional disparities in Turkey.

Keywords: Regional Development Disparities, Development, Regional Development, Regional Planning, Development Agencies

Giriş

19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimiyle birlikte ülkeler gelişmiş ve az gelişmiş ülke olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır. Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler hızla büyürken, gerçekleştiremeyen ülkeler durağan ya da gerileyen yapıya bürünmüşlerdir. Söz konusu gelişmeler uluslararası gelişmişlik farklılıklarının yanı sıra bölgelerarası farklılıkları da ortaya çıkarmıştır. II. Dünya Savaşıyla birlikte bu farklılıklar giderek artış göstermiş ve tüm ülkelerde aynı şiddette olmasa da görülmüştür. Bu bağlamda bölgesel kalkınma kavramı iktisat literatürüne girmiş olup günümüzde bütün dünya ekonomilerinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Sorunun çözümü için ülkeler çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Bölgesel kalkınmanın esas amaçları; ülke genelinde geri kalmış bölgelerde meydana gelen eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, bu bölgelerin gelişmiş bölgelerle olan rekabet gücünü arttırmak ve bölge refahını artırarak geri kalmış bölgelerin de kalkınmasını sağlamak olarak sıralanabilmektedir (Dinler, 2014). Bölgesel gelişmişlik farklılıklarından dolayı belirlenen amaçlar kapsamında ülkeler çeşitli politikalar uygulamaktadır. Türkiye’de de bu konuda pek çok politika uygulanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından oluşturulan 5 yıllık kalkınma planları kapsamında bölgesel kalkınma da ele alınmış fakat sorunlar karşısında istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Türkiye, AB’ye uyum süreci içerisinde olduğundan dolayı yapılan çalışmalar AB’nin belirlediği doğrultuda şekillenmiş ve söz konusu şekillenmedeki en önemli araç Bölgesel Kalkınma Ajansları olmuştur. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları 1999 Helsinki Zirvesi ile gündeme gelmiştir. Bu çalışma; bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarından doğan sorunların çözümlenebilmesi veya azaltılabilmesi için bir araç olan bölgesel kalkınma ajanslarını ve Türkiye’deki rollerini ele almaktadır.

226

Çalışmanın birinci bölümünde; teorik olarak bölge kavramı ve bölgelerin sınıflandırılması açıklanmaktadır.

İkinci bölümde; bölgesel kalkınma kavramı ve ortaya çıkış süreci, gelişmişlik düzeyleri farklı olsa da ülkelerin genel bir sorunu olan bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması çerçevesinde uygulanan politikaların amaçları ve araçları üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü bölümde ise; bölgelerarası kalkınma farklılıklarının azaltılmasında bir araç olarak oluşturulan bölgesel kalkınma ajansları, ajansların görevleri, AB ve Türkiye’deki uygulamaları ve Türkiye’de oluşturulan kalkınma ajanslarına yönelik yapılan eleştiriler ele alınmıştır.

1. Bölge Kavramı ve Bölgelerin Sınıflandırılması

Bölge kavramı literatürde çok farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Özellikle II.Dünya Savaşı’ndan sonra değişen koşullar çerçevesinde ülkelerin içindeki bölgesel dengesizliklerde artış meydana gelmiştir. Söz konusu dengesizliklerin azaltılması yönünde politikalar izlenmiş ve bölge kavramının nasıl tanımlanması gerektiği konusunda soru işaretleri oluşmuştur (Güler, 2010: 4).

Kökleri bakımından Latince’de “regio” yani çevre, alan anlamına gelen bölge çok anlamlı ve sınırlarının çizilmesinin güç olduğu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bölge kavramının tanımları kullanılan ölçütler çerçevesinde farklılıklar göstermektedir. Bölge kavramının tanımlamasında kullanılan en önemli ölçütleri coğrafi, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel ölçütler olarak sınıflandırmak mümkündür (Mengi, 2001: 23).

Geleneksel bölge; ulus- devlet anlayışını benimseyen, devlet kontrolünde ve mekansal boyut çerçevesinde sınırları çizilen bir birim olarak nitelendirilmektedir. Buna karşın küresel anlamda ise mekansal koşul içermeyen ve sınırları değişken olan bir birim olarak nitelendirilmiştir (DPT, 2000b: 7).

Modern bölge ekonomisi anlayışının öncülerinden olan Von THUNEN, bir model geliştirerek üretim, pazar ve mesafe kavramlarını birbirleriyle ilişkilendirmiştir. Von THUNEN, geliştirdiği modelde söz konusu kavramlar arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için merkezlerin etrafındaki tarımsal arazileri ön planda tutarak pazarlara tarımsal ürün taşımanın maliyetlerini saptamıştır. Saptamalar sonucu en etkin faaliyetlerin pazara yakın olan araziler için rekabet gücü oluşturduğu fakat etkin olmayan faaliyetlerin daha uzak mesafede bulunacağı tespit edilmiştir. (Yüksel, 2015). Diğer taraftan Von THUNEN’ nin yapmış olduğu çalışma sonucunda bölgeler ekonomik analiz çerçevesinde ikili bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. Bunlardan birincisi, bölgelerin ekonomik yapıya göre ayrımı ikincisi ise, ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre ayrımıdır (İldırar, 2004: 10).

1.1. Ekonomik Yapı Açısından Bölge Türleri

Fransız ekonomist Jackques Bouddeville'nin yapmış olduğu sınıflandırmaya göre bölgeler ekonomik yapıları açısından "Homojen", "Polarize (Kutuplaşmış)" ve "Plan" bölge olarak üçe ayrılmaktadır (Gündüz, 2006: 3).

1.1.1. Homojen Bölge

Homojenlik, kelime anlamı olarak bütünü oluşturan birimlerin aynı ya da benzer özelliğe sahip olmasını ifade etmektedir. Aynı niteliği taşıyan alanlar homojen alan, birbirine komşu niteliğinde olan homojen alanlar da homojen bölge olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 1995:11).

Homojenliğin varlığı araştırılırken bölge ve şehirler dikkate alınarak ekonomik nitelikler belirlenmektedir. Bu nitelikler; coğrafi konum, gelir düzeyi, nüfusun sosyo-ekonomik yapısı ve ekonomik faaliyetlerin yapısı olarak sıralanabilir. Bu noktada homojen bölge sınıflandırılması yapılırken nitelikleri aynı olan ve birbirine yakınlık gösteren bölgeler gruplara ayrılarak sınırları belirlenmektedir (İldırar, 2004: 10).

Ülkemizde ilk defa homojen bölge çalışması kalkınma planları kapsamında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlanmasında yapılmıştır. Çalışmalar çerçevesinde 1963-1970 döneminde DPT ve İmar ve İskan Bakanlığı tarafından 53 sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi tespit edilmiş ve bütün iller gelişmişlik düzeylerine göre 8 ana bölgeye ayrılmıştır. Belirlenen bölgelerden dört tanesi de kendi sınırları içinde 15 bölgeye ayrılmış ve sonuç olarak toplam 19 bölge saptanmıştır (Apalı ve Yıldız, 2014: 41).

1.1.2. Polarize (Kutuplaşmış) Bölge

Homojen bölge bölgelerarası farklılıkların azaltılması konusunda gelişme göstermeyen bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda bölgesel farklılıkları önlemek amacıyla belirli bölgelerin öteki bölgelerle ilişkisini incelemek gerekir (Dinler, 2012: 78).

Ekonomik gelişme, bir ülkede bulunan her bölgede aynı anda ve aynı hızda gerçekleşmez. Ekonomik gelişmenin bazı bölgelerde yoğun bir şekilde yaşandığı görülürken bazı bölgelerde ise söz konusu gelişmenin yaşanmaması o bölgeyi dezavantajlı bir duruma getirmektedir (Aktürk, 1997: 14).

Kutuplaşmış (Polarize) Bölge, bir yerleşme merkezinin etrafındaki yerleşme merkezlerini etkiliyorsa söz konusu merkez cazibe merkezi olarak nitelendirilmektedir.

Cazibe merkezi özellikle etrafında bulunan ve kendisinden daha küçük olan yerleşim merkezlerini üretim, sanayi ve turizm gibi ekonomik faaliyetler çerçevesinde etkilemektedir. Bu anlamda kutuplaşmış bölge cazibe merkezleri ve etkisi altında kalan merkezlerin oluşturduğu alanlar olarak tanımlanmaktadır (Can, 2004: 107). Ülkemizde polarize bölgelerin sınıflandırılması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Ülkemizde Yerleşme Merkezleri Kademeleşmesi Çalışmasına Göre Saptanan Polarize Bölgeleri

Bölge No'su	Bölge Merkezi	Merkezin Etkilediği İller
Bölge I	İstanbul	Bolu, Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ,
Bölge II	Bursa	
Bölge III	Eskişehir	Bilecik, Kütahya
Bölge IV	İzmir	Afyon, Antalya, Aydın, Burdur, Denizli, Isparta, Manisa, Muğla,
Bölge V	Ankara	Çankırı, Çorum, Kırşehir
Bölge VI	Konya	Niğde
Bölge VII	Adana	Hatay, İçel
Bölge VIII	Samsun	Amasya, Giresun, Ordu, Sinop, Tokat
Bölge IX	Kayseri	Nevşehir, Yozgat
Bölge X	Sivas	
Bölge XI	Malatya	
Bölge XII	Gaziantep	Adıyaman, Urfa, Kahramanmaraş
Bölge XIII	Trabzon	Artvin, Rize, Gümüşhane
Bölge XIV	Erzurum	Erzincan, Ağrı, Kars, Muş
Bölge XV	Elazığ	Bingöl, Tunceli
Bölge XVI	Diyarbakır	Bitlis, Hakkari, Mardin, Siirt, Van

Kaynak: Dinler Z, 2014

1.1.3. Plan Bölge

Plan bölge bölgesel kalkınma planlarının uygulanması çerçevesinde oluşturulan ve ülke kalkınmasında bölgelerin üzerine düşen görevlerini arttırmak amacıyla belirlenen bölgelerdir (Güler, 2010: 7).

Kamu otoritesi çeşitli nedenlerden dolayı plan bölge uygulamasına başvurmaktadır. Plan bölge uygulamasına başvuru nedenleri (Gündüz, 2006: 8):

- Geri kalmış bölgeye ilişkin sorunların önünde çözümlenmesi,
- İşsizliğin en aza indirilmesi,
- Kırsal alanlardan gerçekleşen göçün önlenmesi,
- Sanayileşmiş bölgelerde gözlemlenen sorunlarının giderilmesi,
- Bütün kaynakların kullanımının etkin hale getirilmesi,
- Metropol özelliği taşıyan kentlerde gündeme gelen nüfus yoğunluğunun azaltılması,
- Ekonomik olarak canlılığını kaybeden bölgelerin yeniden canlanmasının sağlanması gibi nedenler sıralanabilmektedir.

1.2. Ekonomik Gelişmişlik Açısından Bölge Türleri

Ülkelerin farklı bölgeleri aynı gelişmişlik düzeyinde olmadığı için “az gelişmiş” ve “gelişmiş” bölge olarak ikiye ayrılır.

1.2.1. Az Gelişmiş Bölge

Ülke gelir seviyesiyle az gelişmiş bölgelerdeki gelir seviyesi karşılaştırıldığında az gelişmiş bölgelerdeki gelir artış hızının daha düşük olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kişi başına düşen gelir dağılımında adaletsizlikler ortaya çıkmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin tarıma dayalı olduğu bu bölgelerde nüfus artış hızı oldukça büyüktür. Ayrıca bu bölgelerde okur-yazar oranının düşük olması vasıfsız işçilerin yoğunlaşmasına neden olmakta ve istihdam olanakları da kısıtlı olduğu için işgücü göç oranı yüksektir. Girişimcilik alanına ait yatırım seviyesi düşük olduğundan dolayı altyapı yatırımları da yetersiz durumdadır. Sonuç olarak işsizlik oranının yüksek olduğu bu bölgelerde aynı zamanda üretim faktörlerinin verimliliği de düşük düzeydedir (Kulaksız, 2008: 14-15).

1.2.2. Gelişmiş Bölge

Gelişmiş bölge ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler kapsamında ilerlemenin görüldüğü bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş bölgelerde gelir, tasarruf ve yatırımların yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte eğitim ve kültür düzeyleri de yüksektir. Gelişmiş bölgelerin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Gündüz, 2006: 14);

- Altyapı yatırımları yeterlidir.
- Diğer bölgelerden sürekli göç almaktadır.

- Ülke ortalamasının üstünde bir kalkınma hızına sahiptirler.
- Tasarruf oranları ve yatırım harcamaları yüksektir.
- Üretimde kullanılan faktörlerin verimliliği yüksektir.
- Gelir dağılımı dengesizlikleri en düşük seviyededir.

2. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma Politikaları

Bölgesel kalkınma ekonomik, coğrafi, sosyal ve kültürel etkiler dikkate alınarak saptanmış bölgelerin var olan niteliklerini daha da arttırmaları yönünde bu bölgede yaşayan insanların yaşam kalitelerini üst seviyeye taşımalarını amaçlayan kalkınma şekli olarak nitelendirilmektedir (Berber ve Çelepçi, 2005: 2).

2.1. Bölgesel Kalkınmanın Ortaya Çıkışı

Bölgesel kalkınma kavramı sanayi devrimi ile birlikte gelişmiş-azgelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkların ortaya çıkmasıyla gündeme gelmiştir(Yılmaz,1995:15). 1940'lı yıllara gelindiğinde önem arz etmeye başlayan bölgesel kalkınma özellikle Doğu ve Güneydoğu Avrupa arasındaki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Gümümüzde bölgesel kalkınma kavramı bütün dünyada az gelişmiş bölgeler için önem arz etmektedir. Bölgesel kalkınma ulusal kalkınma ile paralellik göstermekte olup ulusal kalkınmanın bölgelere indirgenmesiyle ortaya çıkan bir kavramdır (Bildirir, 2005: 7).

Ülke genelindeki doğal ve toplumsal kaynakların dağılımı mutlak anlamda eşit olmadığından dolayı ekonomik gelişme de mutlak anlamda dengeli olmamaktadır. Dağılımı farklılık gösteren ve dinamik özelliklere sahip sosyo-ekonomik faktörler bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu noktada farklılıkların azaltılması üzerine yapılan çalışmalar ve uygulanan politikalar bölgesel kalkınmanın gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır (Poroy, 2004: 6).

Bölgesel kalkınmanın, ulusal çerçevedeki ekonomik kalkınmaya olan katkıları yadsınamaz. Küresel rekabetin artması, nüfus hareketliliği, teknolojik ilerlemeler, sanayileşmenin sadece belirli yörelerde toplanmış olması, bölgelerarası eşitsizlikler ve dengesizlikler, bölgesel kalkınmanın gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bölgesel kalkınmanın amaçları; bölgeler arasındaki eşitsizliğin azaltılması, özel sektör tarafından yapılan yatırımların teşvik edilmesi ve istihdam olanaklarının geliştirilmesi yönünde olmaktadır (Aydemir ve Karakoyun, 2011: 11).

2.2. Bölgesel Kalkınma Politikaları

Bölgesel kalkınma politikalarının gündeme gelmesinde, iktisat biliminin alt dalları olan bölgesel iktisat ve II. Dünya Savaşından sonra geliştirilen makro temelli kalkınma teorileri etkili olmuştur. Ele alınan teoriler 1950’li yıllara kadar, bölge ve zaman ifadeleri kullanılmadan geliştirilmiştir. 1950’li yıllardan sonra ekonomistler birtakım ekonomik sorunlarla karşılaşmış ve bunun sonucunda yapılan analizlere mekan koşulu da eklenmiştir. Bu doğrultuda ekonomik analizlerin etkin hale getirilmesi amaçlanmıştır (Ardıç, 2007: 20). Ekonomik ve sosyal farklılıklara ilişkin en önemli göstergeler olarak GSMH, Kişi Başına GSYH, İstihdam seviyesi, temel altyapının kalitesi, kalifiye işgücü ve AR-Ge alanındaki yeterlilikler sayılabilir(Yılmaz, 1999:84). 1970’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik bunalım sonucu üretim açısından büyük kapasiteye sahip olan kuruluşlar sorunlara neden olmuştur. Meydana gelen sorunların giderilmesi kapsamında refah düzeylerinde iyileşme sağlanabilmesi için devlet eliyle politikaların oluşturulması zorunluluk haline gelmiştir. Uygulanacak politikaların etkinliği doğrultusunda amaçlar ve kullanılacak araçlar belirlenmelidir (Eraydın, 2010: 35).

2.2.1. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Amaçları

Günümüzde pek çok ülke ulusal kalkınma politikaları izlerken bölgesel kalkınma politikalarını dikkate almaktadır. Buna yönelik olarak her ülkede diğer bölgelere kıyasla geri kalmış bölgelerin kalkındırılması amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bu nedenle ülkeler sosyal ve ekonomik koşullarına göre politikalar uygulamakta olup bu politikaların ortak amacı ise ulusal entegrasyonun sağlanması yönündedir (İldırar, 2004: 134).

Kalkınma açısından engel teşkil eden bölgelerarasındaki dengesiz kaynak dağılımı beraberinde yapısal önlemlerin alınmasını da gerektirmektedir. Bölgesel dengesizliklerin azaltılması konusunda genel iktisat politikasından yola çıkılarak bölgesel gelişme, bölgesel istikrar ve bölgesel denge amaçları ortaya atılmıştır (İldırar, 2004: 20).

Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi ve daha sonra bu büyümenin istenilen hıza ulaşması ve sürdürülebilir bir boyut kazandırılması amaçlanmıştır. Bunun için amaca yönelik şartların yaratılması hedeflenmektedir. Büyüme amacının sağlanabilmesi kamu ve özel sektör yatırımları yoluyla, üretim faktörlerinin en uygun şekilde dağıtılması ile mümkün olmaktadır (Sarıhan, 2011: 26).

Ekonomik istikrarın gerçekleşmesini sağlayabilmek için bölgedeki ekonomik yapının gelişmesini öngören politikalar izlenmektedir. Olası bir krize karşı ekonomiyi güçlü tutmak, yaşam ve çalışma koşullarını daha sağlıklı hale getirmek bölgesel istikrar amacı çerçevesinde gerekli olmaktadır. İstikrar politikası yapısal özellik taşımaktadır. Bu nedenle izlenen politikalar; ekonomik yapıyı korumaya, yapının değiştirilmesine ya da meydana gelen değişimlere karşı uyum sağlamaya yönelik olarak oluşturulmalıdır (Özdemir, 1999: 122).

Dengeleme ve eşitleme amacı ile ise; mevcut kaynakların bölgelere dağılımında adaleti sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bölgelerarasındaki kalkınma dengesizliği azaltılarak çalışma yaşamının sağlıklı koşullara erişilmesi mümkün hale gelecektir. Ayrıca bölgelerin sahip olduğu altyapı açısından da dengenin sağlanması amaçlanmıştır (İldırar,2004: 20).

Bölgesel kalkınma politikalarının amaçları çerçevesinde bir yöntem belirlenerek bu doğrultuda politika araçları, uygulama yeri ve zamanı gibi ölçütlerin seçimi yapılmaktadır. (Özdemir, 1999: 122).

2.2.2. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Araçları

233

Bölgesel gelişmişlik düzeyleri her ülkede farklı şekilde görüldüğü için uygulanan bölgesel kalkınma politika araçları da ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkları göz önünde bulundurarak her bölge için araçların neler olacağını belirlemek yerine, genel olarak ortak araçların neler olabileceğini belirlemek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda dört araçtan söz edilebilir (Dinler, 2012: 279).

Bölgesel kalkınma politikalarının birinci aracı teşvik tedbirleridir. Bu araç özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinin daha da gelişmesini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Geri kalmış bölgelerde özel sektörün ağırlığını arttırabilme ve söz konusu bölgelerde endüstrilerin gelişmesini öngören bir politika aracı özelliği taşımaktadır (Yılmaz, 1995: 23). Teşvik tedbirlerinin birçok çeşidinden söz etmek mümkündür. Girdi ve çıktı fiyatlarının iyileştirilmesi kapsamında ele alınan bu tedbirleri; teşvik fonları, düşük faizli krediler, gümrük muafiyetleri, devlet garanti ve iştirakleri vb. olarak sıralamak mümkündür (Bildirir, 2005: 15).

Bölgesel kalkınma politikalarının ikinci aracı, gerekli kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesidir. Bu amaç kapsamında devlet görece geri kalmış bölgeyi avantajlı

hale getirebilmek için kamu harcaması yaparak söz konusu bölgeye satın alma gücü kazandırabilir. Üretken biçimde yapılan kamu yatırımları ve altyapı yatırımları bu amaca örnek verilebilir (Dinler, 1994: 290).

Bölgesel kalkınma politikalarının üçüncü aracı, bölgesel kalkınma sorunlarına karşı yönetsel örgüt uyumunun sağlanmasıdır. Bölgesel kalkınma politikalarının uygulama sürecinde yönetsel örgüt politika amaçlarına uyarlanmış olmakta zorluk çekebilmektedir. Bu nedenle var olan yönetsel örgüt yerine yeni bir örgütlenme yoluna gidilmektedir (Dinler, 2014: 321).

Bölgesel kalkınma politikaları kapsamında çözümlenmesi gereken yönetsel örgüt sorunları şu şekilde ifade edilebilir (Dinler, 2014: 321-322);

- Plan bölgelere göre yönetsel yapıyı yeniden örgütlemek,
- Plan bölgelerde yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetim ögelerini benimsemek ve uygulamak,
- Bölgesel yönetimde personel sayısını yeterli düzeye çıkarmak,
- Halkın yönetime katılması ilkesini uygulamak,
- Yönetim birimleri arasında koordinasyon oluşturmak,
- Gereken durumlarda özel kuruluşlar oluşturmaktır.

234

Bölgesel kalkınma politikalarının dördüncü aracı ise metropoliten bölgelerde gelişmenin sınırlandırılmasıdır. Metropoliten bölgelerde diğer bölgelere göre gelişme daha hızlı bir şekilde görülmektedir. Bundan dolayı söz konusu bölgeler aşırı kalabalıklaşma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için nüfusun kırdaki tutulması, bu bölgelerdeki faaliyetlerin daha geri bölgelere kaydırılması ve nüfusun bir kısmının uydu kentlere dağıtılması amaçlanmıştır (Dinler, 1994: 306).

3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının AB ve Türkiye Uygulamaları

3.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma ajansları bölgesel kalkınmayı sağlamak için kurulmuş kalkınma ajansları olarak ifade edilmektedir. Bu ajanslar kalkınma politikaları çerçevesinde yeni araçlar olarak nitelendirilmektedir. Coğrafi sınırlar kapsamında belirlenen bölgelerin; henüz varlığı ortaya çıkmamış olan yeteneklerini arttırarak teşvik sağlamak, istihdamı arttırmak, bölgedeki girişimcileri desteklemek, yatırımları bölgeye çekebilmek ve kırsal

alanlarla kentsel alanlar arasındaki ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla oluşturulmuş kurumlardır (Tiftikçigil, 2009: 725).

Bölgesel kalkınma ajanslarının gündeme gelmesinde küreselleşme, II. Dünya Savaşı ve bölgesel kalkınma için yapılan fonların artışı etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı ekonomi ve sosyal çerçevede yıkımlara neden olmuş, bununla birlikte teknoloji ve bilimde meydana gelen ilerlemeler sonucu Avrupa'nın pek çok ülkesinde bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmıştır. Söz konusu farklılıklar yaşanan gelişmelerden dolayı daha da artmıştır (Ertaş, 2013: 83). Bu nedenle yaygınlık kazanan bölgesel kalkınma ajansları özellikle Avrupa ülkelerinde son elli yıllık süreçte bölgelerin rekabet gücünü arttırmak ve bölgelerin kalkınmasını sağlayacak etkenlerin saptanması amacıyla kurulmuşlardır (Ata ,2013, Göymen 2010: 15). İlk bölgesel kalkınma ajansı Amerika Birleşik Devletleri'nde Tennessee Vadisinin gelişimi amacıyla kurulan Tennessee Valley Authority olmuştur. Söz konusu bölgedeki mevcut su rejiminin düzenlenmesi için oluşturulan akarsu havzası da dünyada uygulanan ilk havza planlaması özelliği taşımaktadır (Dinler, 2012: 87-88).

3.2. Kalkınma Ajanslarının AB'deki Uygulamaları

Bölgesel kalkınma ajansları 1950'li ve 1960'lı yıllarda bölgelerin ekonomik canlılığını ortaya çıkarmak ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu amaçlar çerçevesinde Avrupa kıtasındaki ilk örnekleri İtalya, Belçika ve Fransa' da kurulan BKA'lardır. 1970'li yıllarda İngiltere ve Hollanda'da kurulmuş ve 1980'li yıllara gelindiğinde İspanya, Almanya ve İrlanda'da görülmeye başlanmıştır. Daha sonra 1990'lı yıllarda kalkınma ajanslarının kurulması doğu bloğunun dağılmasıyla hız kazanmış ve bu süreçte Polonya, Slovakya, Macaristan, İsveç, Romanya ve Bulgaristan gibi AB'ye yeni üye olan ülkelere de ajanslar kurulmaya başlanmıştır. Söz konusu ajansların artış göstermesinin nedeni o dönemde kalkınma ajanslarının AB'nin sağladığı yapısal fonlardan yararlanmaları olmuştur (Can, 2011: 35). 1990'lı yıllara kadar İtalya'da 39 adet kalkınma ajansı mevcut iken yararlanılan AB fonları kapsamında 2000'li yıllara gelindiğinde kalkınma ajansının sayısı 224'e yükselmiştir. Aynı zamanda 1990'lı yıllarda bölgesel kalkınma politikalarının değişiklik göstermesine paralel olarak bölgesel ekonominin kalkınmasını destekleyici kuruluşlar gündeme gelmiş ve buna bağlı olarak kalkınma ajanslarında artışlar gözlemlenmiştir. Bu nedenle işlevleri, yapıları ve

sorumlulukları bakımından farklı özelliklere sahip kalkınma ajansları ortaya çıkmıştır (Özen, 2005: 4).

Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerde ilk yıllarda kurulan bölgesel kalkınma ajansları, sektörler çerçevesinde tarımın ve alt yapının kalkınmasını destekler sağlamakta iken daha sonraki yıllarda sanayi sektörüne doğru bir yönelme olmuştur. Söz konusu desteklerin kapsamı ileri teknolojiler ve hizmetler olup son dönemlerde ilgi odağı haline gelmiştir. AB yapısal fonlarından alınan desteğin daha da fazla olabilmesi için ar-ge, bilgi teknolojileri ve inovasyonun öneminin arttığı görülmektedir. Bu çerçevede kobilere yönelik çalışmalara öncelik tanınmıştır. Kobileri yeni teknoloji ile tanıştırmak, verimliliklerini arttırmak ve rekabet edebilme gücüne sahip olabilmelerini sağlamak gibi amaçlar güdülmüştür(Meşçioğlu, 2011: 122-123).

Günümüzde Avrupa Birliğine üye ülkelerde, özellikleri ve nitelikleri açısından farklılık bulunan, ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren 200'ün üzerinde kalkınma ajansı vardır. Söz konusu ajanslar kendi bünyeleri içerisinde örgütlenerek Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları (EURADA) adında üst kuruluş oluşturmuşlardır. Bu üst kuruluşun ise yaklaşık 150 üyesi bulunmaktadır (Dinler, 2014: 331).

3.3. Bölgesel Kalkınma Politikalarında Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları Uygulamaları

Türkiye'de kalkınma ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu konudaki girişimler 1960'lı yıllardan itibaren hazırlanan planlı kalkınma politikaları çerçevesinde başlamıştır. Ulusal düzeyde hazırlanan kalkınma planlarının amaçları kalkınma hızının yüksek olması ve kalkınmanın süreklilik kazanmasıdır. Fakat söz konusu planlar çerçevesinde amaçlanan kalkınma planlarının tam anlamıyla başarıya ulaştığı söylenilememektedir (Polat ve Yılmaz, 2014: 138).

Türkiye'de bölgesel kalkınma ajanslarının resmi anlamda gündeme gelmesi, ilk kez AB üye adaylığının kabul edildiği 1999 Helsinki Zirvesi'yle olmuştur. AB Komisyonu Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamış ve bu belge kapsamında, orta vadede yapılması gereken düzenlemeler içinde bölgesel kalkınma ajansları oluşturulmasını belirtmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de yasal düzenlemeler için süreç başlatılarak Avrupa Birliği'ne katılmayı gerektiren şartları yerine getirmeyi amaçlanmıştır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 81). Bu amaçlar doğrultusunda Ulusal Program hazırlanarak, 2001 yılında program

çerçevesinde ilk olarak İstatistiki Bölge Birimlerinin uygulanması için çalışmalara başlanmıştır. Birimlerin belirlenmesi açısından bir komisyon oluşturulmuş ve komisyon Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İçişleri Bakanlığı yetkililerinden oluşmuştur. Yapılan çalışmalarda NUTS İstatistiki Bölge Sınıflandırılması temel alınmıştır. Bu sistem 1981 yılında Avrupa Birliği İstatistik Bürosu (Eurostat)'nun kullanmış olduğu sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Taş, 2009: 185-197). Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması uygulamasında iller Düzey 3 olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedeni ise; Türkiye'de bulunan iller ile Avrupa'nın Düzey 3 olarak belirtilen bölgelerinin nüfuslarının benzerlik göstermesi olmuştur. Düzey 1 ve Düzey 2 bölgeleri ise Düzey 3'ü meydana getiren illerin gruplandırılmış halidir (Paköz ve Yüzer, 2010: 728). Kısaca Düzey 3'ü oluşturan İstatistiki Bölge Birimleri il kapsamında 81 adettir. Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimi ise 26 adettir ve bunlar da Düzey 3'ü kapsayan komşu illerin belirlenmesiyle oluşturulmuştur. Düzey 1 İstatistiki Bölge Birimi ise Düzey 2 kademesinin bir araya getirilmesiyle belirlenmiş olup 12 adettir. Bölgesel kalkınma ajansları söz konusu sınıflandırma çerçevesinde Düzey 2 bölgelerinde oluşturulmuş kurumlardır. Bölge birimlerinin belirlenmesi için bazı faktörler önemli olmuştur. Bunlar; kişi başına düşen milli gelir, işsizlik oranı, tarım üretiminin değeri, sanayi sektörü kapsamında kişi başına üretim, kentleşme oranı vb. olarak sıralanabilir. Yani 12 adet Düzey 1, 26 adet Düzey 2, 81 adet Düzey 3 olacak şekilde iller belirlenmiştir. (Taşçı ve diğerleri, 2011: 148).

237

Türkiye'de 2006 yılının Ocak ayında "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" çıkarılmış ve aynı yılın Şubat ayında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Arslan, 2010: 113). Bu kanun kapsamında Düzey 2 bölgelerinde birer tane ajans kurulması yönünde planlama yapılmış olmakla birlikte daha sonra söz konusu kuruluşların aşamalı bir şekilde oluşturulmasının daha sağlıklı olacağına karar verilmiştir. Sonuç olarak üç aşamada kurulan kalkınma ajansları 2006 -2009 yıllarını kapsayan dönemlerde kurulmuştur. İlk olarak 2006 yılında oluşturulmuş ve 2007 yılında da faaliyete geçmiş olan Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajansı kurulmuş olup 3 ili içine almaktadır. 2008 yılına gelindiğinde ise sayıları artış göstermiş, 23 il dahilinde 8 adet Kalkınma Ajansı daha kurulmuştur. 2009 yılında ise 16 adet kalkınma ajansı kurulmuş ve söz konusu ajanslarda 54 il kapsamında oluşturulmuştur. Toplamda 26 kalkınma ajansı faaliyete geçmiştir (Dinler, 2014: 388).

Aşağıdaki tabloda Düzey 2 bölgesi kapsamında kurulan kalkınma ajansları bölge kodlarıyla birlikte görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Dahilinde Kalkınma Ajanslarının İsimleri

DÜZEY 1	AJANS İSİMLERİNE GÖRE DÜZEY 2 BÖLGELERİ (Bölge Kodu)	DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN KAPSADIĞI İLLER
İSTANBUL	İstanbul Kalkınma Ajansı (TR10)	İstanbul
BATI MARMARA	Trakya Kalkınma Ajansı (TR21) Güney Marmara Kalkınma Ajansı (TR22)	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli Balıkesir, Çanakkale
EGE	İzmir Kalkınma Ajansı (TR31) Güney Ege Kalkınma Ajansı (TR32) Zafer Kalkınma Ajansı (TR33)	İzmir Denizli, Muğla, Aydın Kütahya, Manisa, Afyon, Uşak
DOĞU MARMARA	Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı (TR41) Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (TR42)	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
BATI ANADOLU	Ankara Kalkınma Ajansı (TR51) Mevlana Kalkınma Ajansı (TR52)	Ankara Konya, Karaman
AKDENİZ	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (TR61) Çukurova Kalkınma Ajansı (TR62) Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (TR63)	Antalya, Isparta, Burdur Adana, Mersin Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
ORTA ANADOLU	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (TR72) Ahiler Kalkınma Ajansı (TR71)	Kayseri, Sivas, Yozgat Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kırıkkale, Kırşehir
BATI KARADENİZ	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (TR81) Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (TR82) Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (TR83)	Zonguldak, Karabük, Bartın Kastamonu, Çankırı, Sinop Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
DOĞU KARADENİZ	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (TR90)	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
KUZEYDOĞU ANADOLU	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (TRA1)	Erzurum, Erzincan, Bayburt
	Serhat Kalkınma Ajansı (TRA2)	Kars, Iğdır, Ağrı, Ardahan
ORTADOĞU ANADOLU	Fırat Kalkınma Ajansı (TRB1) Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (TRB2)	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli Van, Muş, Bitlis, Hakkari
GÜNEYDOĞU ANADOLU	İpekyolu Kalkınma Ajansı (TRC1) Karacadağ Kalkınma Ajansı (TRC2) Dicle Kalkınma Ajansı (TRC3)	Gaziantep, Adıyaman, Kilis Diyarbakır, Şanlıurfa Mardin, Batman, Şırnak, Kilis

*Koyu ile gösterilenler ajans merkezlerini ifade etmektedir.

Kaynak: Yıldız, 2014

25 Ocak 2006 tarihli ve 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” 2 Temmuz 2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 75. maddesi ile “Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun” olarak değiştirilmiştir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>, Erişim Tarihi: 12.10.2018). Kalkınma Bakanlığının en önemli birimlerinden olan kalkınma ajansları Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesine geçmiş olup amaç ve kapsamı 30479 sayılı 4 numaralı “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile yapılandırılmıştır. Bu kapsamda kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri, aynı kararnamenin 188. maddesinde belirtilmiş olup şu şekildedir (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf>, Erişim Tarihi: 12.10.2018):

- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak,
- Bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bildirmek,
- Bölge plan ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak,
- Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plan ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek,
- Bölgesel gelişme hedeflerini geliştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek,
- Bölgesel gelişmeye yönelik Ajansa tahsis edilen iç ve dış kaynaklı fonları, bölge plan ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak,
- Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü arttırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ya da kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek,
- Bölgenin iş ve yatırım imkanlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak,

- Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek,

- Yönetim, üretim, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek,

- Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak,

- Ajansın faaliyetleri, mali yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmaktır.

Kalkınma ajanslarının amaçlarına ulaşabilmesi için etkin olduğu bölgede yeterli altyapının gelişmiş olması, kalkınmaya öncelik verilen sektörlerin bulunması, nüfus açısından yeterli düzeye ulaşılmış olması ve belirlenen yöntemlerin uyum sağlaması gerekmektedir (Taş, 2007: 139). Ayrıca ajansların işlevselliğinin sağlanabilmesi için önemli bir diğer etken de halkla olan işbirliğinin sağlanmış olmasıdır. Bu bağlamda halk yönetim tarafından verilen kararları kabullenmeli ve programlara katılımında bulunmalıdır (Kaya, 2007: 161).

Ajansların denetimi ise yine 30479 sayılı kararnamenin 207. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf>, : Erişim Tarihi: 12.10.2018):

- Ajanslarda iç ve dış denetim yapılır.

- İç denetimde; ajansın faaliyetleri, hesapları, işlemleri ve performansı yönetim kurulu başkanı veya genel sekreter ile bir iç denetçi tarafından denetlenir. İç denetim raporları yönetim kuruluna ve kalkınma kuruluna sunulur.

- Dış denetimde; İçişleri Bakanlığı ve Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca müştereken belirlenecek esas ve usullere göre Ajansın her türlü hesap ve işlemleri, yönetim kurulu tarafından her yıl en geç mart ayında ve gerekli görülen hallerde her zaman Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarına incelenir. Bağımsız dış denetim kuruluşları, hazırladıkları raporu eş zamanlı olarak İçişleri Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına sunar. Denetim

sonucu suç teşkil eden hususlarla ilgili gerekli işlemleri yapmaya İçişleri Bakanlığı, performansla ilgili değerlendirmeleri yapmaya ve gerekli tedbirleri almaya Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı yetkilidir.

Ülkemizde faaliyette bulunacak olan kalkınma ajanslarının sağladıkları destekler; teknik ve mali destekler olarak iki şekilde sınıflandırılmakta olup, mali destekler de kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar da doğrudan finansman destekleri, faiz destekleri ve faizsiz kredi destekleri olarak belirtilmiştir.

Teknik destek kapsamında; ajanslar bölgelerin gelişimine yardımcı olabilmek için proje ve yatırımlara teknik bilgilerle destekte bulunmaktadır. Doğrudan finansman desteği, ajansın genellikle Proje Teklif Çağrısı yöntemi kullanarak projelere sunduğu karşılıksız desteklerdir. Faiz desteği, kredi karşılığında ödenecek olan faiz giderlerinin ajans tarafından sağlanması şeklinde uygulanmakta olup faizsiz kredi desteği ise, ajansın sağladığı mali desteklerin faizsiz olarak ama taksit halinde geri ödenmesi şeklinde uygulanmaktadır (Çelik, 2016: 24). Bu çalışma kapsamında; sağlanan teknik destekler, mali destekler ve proje teklif çağrılarını yıllar itibariyle aşağıdaki tablolarda görmektedir.

Tablo 3: Kalkınma Ajansları Teknik Destekleri

Uygulama Yılı	İlan Edilen Toplam Bütçe (TL)	Proje Başvuru Sayısı	Sözleşme İmzalanın Proje Sayısı
2010	4.073.300	627	451
2011	8.619.000	1.503	883
2012	7.817.000	1.764	708
2013	9.435.000	1.647	926
2014	7.231.000	1.335	776
2015	8.243.000	1.743	1.743
2016	8.440.000	1.480	731
TOPLAM	53.863.300	10.099	6.218

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Faaliyet Raporlarından ve Kalkınma Bakanlığı 2013 yılı Programı, 4 Ekim 2012 Tarihli ve 2012/3839 Sayılı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Ekinde Derlenmiştir.

2010 yılında uygulanmaya başlayan teknik destek kapsamında aynı yıl 7 ajans bu programı yürütmüş olup yıllar itibariyle toplamda 53.863.300 TL tutarında kaynak tahsis edilmiştir. Başvuruda bulunan 10.099 adet projeden 6.218 adedi desteklenerek sözleşme imzalanmıştır.

Tablo 4: Kalkınma Ajansları Doğrudan Faaliyet Destekleri

Uygulama Yılı	İlan Edilen Toplam Bütçe (TL)	Eş- Finansman Dahil Destek Tutarı (TL)	Proje Başvuru Sayısı	Sözleşme İmzalanın Proje Sayısı
2009	300.000	-	11	6
2010	5.221.355	-	559	94
2011	19.419.000	22.646.000	1.302	398
2012	16.274.000	16.057.000	894	236
2013	14.655.106	12.547.000	751	286
2014	25.975.462	22.261.555	933	333
2015	17.035.000	17.011.616	724	251
2016	18.790.000	17.845.376	709	258
TOPLAM	117.669.923	108.368.547	5.883	1.862

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Faaliyet Raporlarından Derlenmiştir.

2009 yılından itibaren uygulanan doğrudan faaliyet destekleri çerçevesinde sağlanan toplam destek miktarı 117.669.923 TL olarak gerçekleşmiştir. Eş finansman kapsamında gerçekleşen destek tutarı ise 108.368.547 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplamda 5.883 proje başvurusu olmuş ve bunlardan 1.862 adedi desteklemeye alınmıştır. Eş finansman desteği, ajans tarafından desteklenen projelerde harcanmak amacıyla yararlanıcı tarafından temin edilmesi istenilen parasal katkıyı ifade etmektedir. Söz konusu desteklerin proje ortaklarından, iştirakçilerden ve üçüncü taraflardan sağlanabilmesi mümkündür.

Tablo 5: Kalkınma Ajansları Mali Destek Dahilinde Proje Teklif Çağruları

Uygulama Yılı	Toplam Destek Tutarı (TL)	Eş- Finansman Dahil Destek Tutarı (TL)	Proje Başvuru Sayısı	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı
2008	42.200.000	-	1.129	240
2009	83.300.000	-	2.576	398
2010	150.900.000	-	3.658	642
2011	564.117.000	898.353.000	10.028	2008
2012	396.310.000	608.403.000	5.321	1.254
2013	680.854.700	792.567.455	6.789	1.804
2014	665.901.839	1.018.542.350	5.987	1.605
2015	594.500.000	809.755.226	5.174	1.300
2016	372.250.000	465.862.260	3.532	764
TOPLAM	3.550.333.539	4.593.483.291	44.194	10.015

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Faaliyet Raporlarından Derlenmiştir.

Mali destekler kapsamında Proje Teklif Çağrısı yöntemiyle 2008 yılından itibaren toplam 3.550.333.539 TL tutarında kaynak tahsis edilmiş ve bu tutar eş finansman dahilinde 4.593.488.291 TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 44.194 adet proje başvurusundan 10.015 proje desteklenmiştir.

Bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması bölgesel kalkınma politikalarına yeni bir boyut kazandırmış olup bu ajanslarının kurulmasıyla birlikte rekabet gücü bölgelere indirgenerek önemli hale gelmiştir. Bölgesel kalkınma anlayışında kazanılan boyut beraberinde iki tane sonucu doğurmaktadır. Birincisi bölge planlamasının ve bölgesel gelişme kapsamındaki sorunların özel sektöre devredilmesi, ikincisi ise yabancı sermaye, yatırım ve finansman çerçevesinde bölgelerin serbestliğe erişmeleri olmalıdır. Türkiye’de bölgesel kalkınma ajansları Kalkınma Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu nedenle özel sektörün ajanslar üzerinde etkili olmasının yanında merkezi yönetimin de bu konuda önemli derecede etkilerinin olduğu görülmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 100).

Ülkemizde kalkınma ajanslarına yönelik bazı eleştiriler olmaktadır. Eleştirilerden ilki, ajansın kamu kurumu özelliğine sahip olması yönündedir. Bu çerçevede bölgesel

kalkınma ajanslarının kamu kuruluşları gibi görülmesi eleştirilmiştir. Etkin bir kadro ile çalışılması gereken ajansların kadrolarının geniş olması, siyasi faktörlerden etkilenmesi bu ajansların niteliği konusunda riskler oluşturmaktadır (Tutar ve Demiral, 2007: 14).

Ajanslara yönelik ikinci eleştiri de ülkenin bütünlüğünün bozulması konusunda olmuştur. Bu bağlamda ülkenin 26 bölgeye ayrılacağı şeklinde yorumlar getirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye’de bölgesel yönetim yapısının hakim olmadığı için kalkınma ajanslarının işlevselliği konusunda sorunların ortaya çıkacağı ileri sürülmüştür (Maç, 2006: 76). Diğer eleştirilerden biri de ajansların isimlerine yönelik olmuştur. Kalkınma ajansları diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bölge için politikalar izlemektedir. Bu nedenle Kalkınma Ajansları İngilizce’de “The Regional Development Agencies”, Türkiye’de ise “Bölge Kalkınma Ajansı” olarak isimlendirilmiştir. Fakat daha sonra “bölge” kelimesi kaldırılarak yalnızca “kalkınma ajansı” şeklinde kullanılmıştır (Ayna, 2011: 76).

Eleştirilerden bir diğeri ise politikalar çerçevesinde bölgesel kalkınma ajanslarının rolünün ne olduğu ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi konusunda ne düzeyde yardımcı olduğu yönündedir. Avrupa Birliği adayı olan ülkelerdeki gelişmelere bakıldığında söz konusu politikalar çerçevesinde bölgesel dengesizlikler azalmamakla birlikte tersine daha da artmıştır. Bu nedenle bu tür eleştiriler ve sorular akıllara gelmektedir. Ayrıca yaşanan olumsuzlukların belirtilmediği ve yanlış bilgilerin sunulduğu ifade edilmektedir (Berber ve Çelepçi, 2005: 154). Bununla birlikte Türkiye, AB yatırım fonlarından istenilen düzeyde yararlanamadığından dolayı da bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması konusunda ajansların olumlu etki yaratmayacağı düşünülmüştür (Cankorkmaz, 2011: 127-128).

4.Sonuç

Bölgesel gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasının yeni bir olgu olmadığı, ancak dengesizliklerin hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli bir sorun haline geldiği görülmektedir. Öncelikle Sanayi Devrimiyle artmaya başlayan bölgesel farklılıklar II. Dünya Savaşı ile birlikte daha da artmıştır. Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması yönünde her ülke ekonomik yapısı çerçevesinde bölgesel kalkınma politikaları ve araçları geliştirerek farklılıkları minimize etmeye çalışmaktadır. İlk olarak 1933 yılında ABD’de, 1950’li yıllarda ise Avrupa’da ortaya çıkan Bölgesel Kalkınma Ajansları bu amaca yönelik olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de de kurulan Bölgesel Kalkınma Ajansları uygulanan politikalar kapsamında bir araç olarak 2006 yılında kurulmuştur. Ajansların kurulmasında 2002 yılında oluşturulmuş olan Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri dikkate alınmış ve bölgeler belirlenmiştir. İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları ilk kurulan ajanslar olmuştur. Günümüzde ise 26 kalkınma ajansı faaliyette bulunmaktadır. Ülkemizde Bölgesel Kalkınma Ajansları bölgelerin kalkınmasını dikkate alarak proje ve faaliyet desteklerinde bulunmaktadır. Kalkınma ajansları bölgelerin sahip olduğu kaynaklar çerçevesinde sosyo-ekonomik gelişmesinin sağlanmasını, aynı zamanda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasını ve bunun için de kuruldukları bölgede ekonomik refahı arttırmayı hedeflemiştir. Fakat Türkiye’de Kalkınma Bakanlığı yetkisi çerçevesinde desteklerini sürdüren ajanslar kamu kurumu niteliği taşıması ve bölgesel dengesizliklerin azaltılmasında etkili olamadığı vb eleştirilere maruz kalmaktadır.

Türkiye’de kalkınma ajansları ile yürütülen faaliyetlerle sağlanan teşviklerin yıllar itibariyle hızla arttığı görülmekle birlikte, bölge kalkınmasında yarattığı refah artışı göstergeler(Kişi başına GSYH, işsizlik vb) itibariyle tam olarak görülememektedir. Bununla birlikte hem projelerin denetlenmesi ve verimlilik analizi, hem de bölge bazı istatistiki verilere ulaşamaması bu konuda detaylı bir değerlendirme imkanı vermemektedir. Söz konusu eksiklikler giderildiği takdirde kalkınma ajanslarının amaçlarına ulaşmada etkinliği ve bölge kalkınmasına daha fazla katkı sağlayacağı söylenebilir.

Ayrıca ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikle bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliğinin elde edilmesi noktasında, desteklerde öncelik verilecek sektörlerin

de belirlenmesi gerekmektedir. Rekabetin artmasıyla bu önceliğin teknolojik ve inovasyon yatırımları dikkate alınarak verilmesi, ulusal ve bölgesel kalkınmada etkili olabilecektir.

KAYNAKÇA

Aktürk, E. (1997). *Avrupa Birliği'nde Bölgesel Sorun ve Politikalar*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.

Apalı, A. ve Yıldız, R. (2014). "Bölgesel Kalkınma Ajansları: Fransa ve İngiltere Örnekleri", *Dergi Karadeniz*, 1(23): 66-88.

Ardıç, Ö. (2007). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları Ve Bölgesel Planlama Çalışmaları*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Arslan, E. (2010). *Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Ata, Y. A. (2013). "*Türkiye'de Kalkınmanın Yereldeki İzdüşümü: Bölgesel Kalkınma Ajansları*", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Aydemir, C ve Karakoyun, İ. (2011). *Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı: Karacadağ Örneği*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Ayna, Y. E. (2011). *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018). 30479. 15.07.2018. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf>, Erişim Tarihi: 12.10.2018.

Berber M., Çelepçi E. (2005). "Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği". *Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, 13-14 Ekim, Trabzon.

Bildirir, H. N. (2005). *Avrupa Birliği ve Bölgesel Kalkınma Politikaları: Uygulamalar ve Alınan Sonuçlar*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Can, E. (2004). *Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar Uyum Sürecinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Can, E. (2011). *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü, İzmir Kalkınma Ajansı Örneği*. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.

Cankorkmaz, Z. (2011). “Türkiye’ de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1): 113-138.

Çelik, (2016). *Türkiye’ de Bölgesel Kalkınma Ajansları; Başarılanlar ve Karşılaşılan Sorunlar*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Dinler, Z. (2014). *Bölgesel İktisat*. Bursa: Ekin Kitabevi.

DPT. (2000b). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu(2502)*. Erişim Tarihi: 22.03.2018, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/65/oik523.pdf>.

Eraydın, A. (2010). “ Bölgesel Kalkınmanın Yönetişim Çerçevesinde Kurumsallaşması: Kalkınma Ajansları”. Editörler: Birol Akgül ve Nisfet Uzay. *Türkiye’ de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri: Kalkınma Ajansları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Ertaş, N. (2013). *Bölgesel Kalkınma Politikası Aracı Olarak Kalkınma Ajansları: Türkiye’de Bölgesel Potansiyelin Deđerlendirilmesi Açısından Mevlana Kalkınma Ajansı Örneği*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Göymen, K. (2010). *Yerel Kalkınmanın Yönetişimi*. İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul.

Güler, V. (2010). *Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları: Türkiye Uygulaması*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Gündüz, A. Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Hasanoğlu, M. ve Aliyev, Z. (Ocak 2006). “Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”. *Sayıştay Dergisi*, 60(17): 81-103.

Ildıran, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma Ve Gelişme Stratejileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun. (2018). *Kanun Hükmünde Kararname*, 703, 2.07.2018, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>, Erişim Tarihi: 12.10.2018.

Kaya, K. (2007). *Bölgesel Kalkınmada Yeni Bir Model; Kalkınma Ajansları ve Türkiye’ de Uygulanabilirliği*. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kulaksız, Y. (2008). *Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Maç, N. (2006). “*Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye*”, Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi (2006-117/76), Konya:.

Mengi, A. (2001). “Avrupa Birliği’nde Bölge, Bölge Planlaması ve Türkiye”. *Gap Dergisi*, 15(23): 30-34.

Mesçioğlu, M. (2011). *Avrupa Birliği’nde Yerellik İlkesi ve Avrupa Birliği Mali Yardımları Bağlamında Kalkınma Ajansları*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Özdemir K. (1999). “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye’ de Bölgesel Dengesizliği Azaltmada Teşvik Uygulamalarının Önemi”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (15): 121-129.

Özen, P. (2005). *Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Ankara: TEPAV Yayınları,

Paköz, M. Z. ve Yüzer, M. A. (2010). *Kalkınma Ajansları İçin İşlevsel Bir Mekansal Altlık Önerisi: Sürükleyici İller ve Etki Alanları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Polat E. ve Yılmaz G.Ö. (2014). “Kalkınma Ajanslarının Turizmin Gelişmesindeki Önemi: Güney Marmara Kalkınma Ajansı Örneği”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1): 138-160.

Poroy, H. (2004). “Bölgesel Gelişme Stratejileri Çerçevesinde Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi”. *Türkiye İktisat Kongresi*, 5-9 Mayıs, İzmir.

Sarihan, Z. (2011). *Yerel İktisadi Kalkınma Bağlamında Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Türkiye Uygulamaları*. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

Taş, B. (2009), “AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2): 185-197.

Taş, H. C. (2007). “Bölgesel Kalkınma Ajanslarına Yönelik Eleştiriler ve Son Gelişmeler”. *İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi*, 79(456): 137-163.

Taşçı, K. Akpınar, R. ve Özsan M. E. (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Tiftikçigil, B. Y. (2009), “Bölgesel Kalkınmada Aşağıdan Yukarıya Yönetim Anlayışı ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Ortaya Çıkışı”, *TODAIÉ Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Kongresi*, Ankara.

Tiftikçigil, B. Y. (2010). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları*. İstanbul: Derin Yayınları.

Tutar, F. ve Demiral, M. (2007). “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 65-83.

Yıldız, O. (2014). *Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’ de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Rekabet Gücünün Arttırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü: Geka Örneği*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

Yılmaz, Z. (1995), AT’da Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.

Yılmaz, Z. (1999), ‘Bölgesel Kalkınmanın Boyutları ve AB-Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma’ *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3: 79-96.

Yüksel, H. G. (2015). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Uygulanabilirliği ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.